

Никола Илић, мастер*

Jonathan Haskel, Stian Westlake, *Capitalism without Capital*,
Princeton University Press, Princeton – Oxford 2018, 278.

Као да назив књиге није довољно необичан, аутори су одлучили да њен први део – „Успон нематеријалне привреде“, започну примерима из две теретане. Једна од њих је „Gold’s Gym“, која послује у 1977. години, а друга је модерно опремљена теретана из 2017. године. У потрази за нематеријалном привредом, аутори плански анализирају историјски развој делатности која није високотехнолошка и у којој се употреба нематеријалних производних средстава најмање очекује.

Осим констатације да је у првој тренирао Арнолд Шварценегер а у другој није, аутори покушавају да уоче и друге битне разлике између две теретане, а пре свега оне које се односе на начин пословања. Одмах је уочљиво да су 1977. године, као и данас, власници теретана улагали у физички капитал – у материјалну имовину. У том смислу, неопходно је уложити у свлачионице, туш-кабине, различите справе за вежбање, као и у најчешће коришћене предмете у теретани – огледала. Све су то улагања у материјалну имовину, која се евидентирају у билансу стања предузећа и за која важе уобичајена рачуноводствена правила. Међутим, након ближе анализе пословања теретане из 2017. године, може се уочити велики број специфичности. Пре свега, на улазу се обично налази пулт, на коме је рачунар опремљен софтвером. Тај софтвер садржи различите базе података са именима свих корисника теретане, програме за тренирање, платформу за размену података са другим теретанама и слично. Уз то, теретана има пословно име које рекламира на различите начине, од чланских карата, преко друштвених мрежа, све до локалних медија. Запослени у теретани користе бројне приручнике и практична знања да би могли да организују индивидуалне тренинге и како би рутин-

* Аутор је асистент Правног факултета Универзитета у Београду, *nikola.ilic@ius.bg.ac.rs*.

ски деловали у случају да дође до повреде или пак сукоба између корисника теретане (или другог, а онда првог).

Све те специфичности у пословању савремене теретане, и многе друге, не подразумевају имовину видљиву голим оком, али траже велика улагања и доносе још веће приносе. Аутори јасно наводе на закључак да је пословање у последњих двадесет година (чак и оно које се заснива на физичком раду, односно на мишићима) у великој мери ослоњено на нематеријалну имовину. Наводи се неколико мотива за то – умањени трошкови пословања, већа продуктивност, погодна пословна клима (регулација улагања у нематеријална добра, тренутно стање на тржишту рада), као и глобализација и последично увећање релевантних тржишта.

Са сликовитог примера индивидуалног пословања аутори вешто прелазе на макроекономски план и поткрепљују све изнете аргументе статистичким подацима. Тако је на основу макроекономских показатеља утврђено да у Европи и Америци, у последњих двадесет година, улагања у материјалну имовину опадају, док улагања у нематеријалну имовину константно расту. Уз то, представљени су прилично детаљни подаци за различите делатности, земље и регионе. На пример, раст улагања у нематеријалну имовину већи је у индустријској производњи него у области пружања услуга, Немачка има релативно већа улагања у нематеријалну имовину од Италије и сл. Ипак, без обзира на посматрану делатност или земљу, на основу свих изнетих података, јасно је уочљив општи тренд раста нематеријалних улагања.

Та улагања, тврде аутори, имају далекосежне последице по привреду која је вековима уназад била заснована на улагањима у материјалну (физичку) имовину. Ипак, пре објашњења најбитнијих последица тог „успона нематеријалне привреде“, аутори указују на најбитније карактеристике улагања у нематеријалну имовину. То су: експанзивност, иреверзибилност, преливање и комплементарност. За разлику од физичких добара, која могу бити коришћена само на једној локацији, нематеријална добра може користити више индивидуалних корисника, на више различитих места, истовремено. Очигледан пример је рачунарски софтвер. Након што је иницијално уложено у његово стварање, софтвер може бити коришћен у различитим деловима света и од великог броја корисника. Ипак, уколико се након инвестирања испостави да софтвер није функционалан, изузетно је тешко повратити уложена средства. У питању су иреверзибилни (неповратни) трошкови – иреверзибилност инвестирања у нематеријалну имовину је више изражена него у случају материјалне имовине. Уз то, идеју до које је дошао један програмер други могу лако да преузму, због чега је и такозвано преливање (енг. „*spillover*“)

веће код нематеријалне имовине.¹ На крају, аутори истичу да је нематеријалну имовину лакше комбиновати него материјалну, то јест да је у великој мери изражена њена комплементарност, због чега, између осталог, инвестиције у нематеријалну имовину могу бити знатно исплативије него што се то чини на први поглед.

Економске последице раста улагања у нематеријалну имовину детаљније се разматрају у другом делу књиге, у којем је пажња аутора усмерена на пет кључних питања: 1) секуларна стагнација, 2) економска неједнакост, 3) инфраструктура, 4) финансијски систем и 5) државне политике.

Загонетна стагнација привредног раста и смањење штедне које условљава смањену стопу инвестиција бележе се у великом броју земаља.² Занимљиво је да до данас нико није успео у потпуности да објасни узроке те појаве, али то ауторе није спречило да предложи „делимичан одговор“. Наиме, експанзивност нематеријалних улагања чини да предузећа веома брзо напредују, а како вредност нематеријалне имовине (углавном) није мерљива, због чега не улази у укупну вредност имовине, то јест ангажованог капитала, измерена факторска продуктивност изгледа изразито велика. Уз то, тврде аутори, када се смање улагања у нематеријалну имовину, као што се десило током последње економске кризе, продуктивност се нагло смањује јер је мањи и ефекат преливања. Све то делује далеко од свеобухватног објашњења секуларне стагнације, али мора се признати да веза између нематеријалних улагања и привредног раста заслужује детаљнију анализу у будућности.

Следеће важно питање које аутори разматрају из перспективе нематеријалне привреде јесте економска неједнакост. Основна хипотеза је да привредни развој који се заснива на нематеријалним добрима подразумева ангажовање великог броја људи и тако доприноси концентрацији становништва у великим градовима. То даље има за последицу, тврде аутори, увећање цене некретнина и економске неједнакости. Као потпору изнете хипотезе, аутори износе и статистичке податке о расту цене некретнина у појединим америчким градовима у последњих двадесет година. Ипак, те налазе о економској неједнакости требало би узети са великом резервом јер су у потпу-

¹ Аутори не помињу чињеницу да ауторска дела, проналасци и други предмети заштите права интелектуалне својине не могу бити коришћени у привредне сврхе без сагласности титулара права. У том смислу, рачунарски програми се у већини земаља у свету штите као ауторска дела, док се у појединим замљама, као што су САД и Јапан, штите као проналазак.

² Термин „секуларна стагнација“ први пут је употребио професор на Харварду Алвин Хансен (енг. *Alvin H. Hansen*) током Велике депресије у Америци. Вид. Daniel Aronoff, *The Financial Crisis Reconsidered: The Mercantilist Origin of Secular Stagnation and Boom – Bust Cycles*, Palgrave Macmillan, New York 2016, 131–165.

ности занемарени (многи) други узроци миграција становништва и последице једне од карактеристика улагања у нематеријална добра – експанзивности. Наиме, као што нематеријална имовина може бити коришћена у различитим деловима света, исто тако може и настајати свуда где постоје одговарајући услови. Најчешће се ти услови свode на приступ рачунару, због чега се велики број људи одлучује да ради и ствара (нематеријалну имовину) у комфoрном окружењу, далеко од градске вреве – управо супротно ономе што тврде аутори.

У прилог изнетој критици иде и тврдња аутора у вези са инфраструктуром у нематеријалној привреди. Наиме, због свих карактеристика нематеријалних улагања мења се поглед на класичну инфраструктуру која, према тврдњама аутора, више не представља велику препреку за привредни раст. У том смислу, аутори наводе да улагања у нематеријалну имовину елиминишу велике раздаљине између људи, због чега релевантна инфраструктура постају „правни стандарди, оквири и нормe“, који се односе на употребу и заштиту нематеријалне имовине. Ипак, ауторима се може упутити велика, можда и највећа замерка што не анализирају правне нормe. Да су то учинили, могли би да уоче да постоје различите категорије нематеријалних добара, које имају различите карактеристике, а самим тим и битно различите економске последице.³ Када би аутори детаљније објаснили карактеристике нематеријалних добара, били би, сасвим извесно, у стању да боље сагледају економске последице улагања у нематеријалну имовину, као и релевантну инфраструктуру.

Анализирајући финансијски систем кроз призму нематеријалне привреде, аутори закључују да постојеће финансијске институције нису довољно прилагођене новонасталим околностима. Уопштено предлажу да треба омогућити зајмове малим и средњим предузећима која инвестирају у нематеријалну имовину, да се уведу веће пореске олакшице за та предузећа и да се измене рачуноводствена правила, тако да нематеријална имовина не буде потцењена. Међутим, недостају конкретни предлози на који начин би те идеје требало спровести у дело, а када су у питању вредновање нематеријалне имовине и измена рачуноводствених правила, занимљиво је да није размотрена могућност да приликом предложене измене та имовина буде прецењена. Самим тим, нису размотрене ни економске последице које би евентуално могле да настану у случају да вредност нематеријалне имовине буде прецењена.

На крају, у светлу уочених проблема, аутори разматрају како би требало дефинисати државне политике које се односе на немате-

³ Са економског и са правног становишта, релевантна је подела нематеријалних добара која се штите правом интелектуалне својине на творевине, псеудотворевине и ознаке. Вид. Слободан Марковић, *Интелектуална својина и информационо друштво*, ЈП Службени гласник, Београд 2014, 50–56.

ријалну имовину. Јасно је истакнута потреба за „добрим“ правним оквиром, пре свега за даљим развојем права интелектуалне својине. Међутим, аутори не покушавају да размотре шта би и како би требало побољшати већ само констатују да је тешко установити шта то значи „добар“ правни оквир. Једино је издвојена потреба за јаснијим дефинисањем и разграничењем овлашћења која имају титулари права интелектуалне својине, како би били створени бољи подстицаји за улагања у истраживање и развој. При томе, аутори излажу на апстрактном нивоу тако да уопште не помињу различите гране права у оквиру права интелектуалне својине нити прецизирају на коју категорију нематеријалне имовине и на која то овлашћења конкретно мисле. Када је у питању финансијски систем, аутори су мало конкретнији и наводе како би држава требало да омогући лакше задуживање малих и средњих предузећа и тако подстакне даља улагања у нематеријална добра. Међутим, *modus operandi* је изостао, а потенцијалне негативне последице предложених мера потпуно су занемарене. Слично је и са другим мерама чије увођење се препоручује.

Summa summarum, аутори својом књигом скрећу пажњу на битне промене у савременој привреди, износе емпиријске податке који недвосмислено указују на чињеницу да улагања у нематеријалну имовину константно расту и постављају занимљива питања. Међутим, читаоци који очекују детаљну анализу последица улагања у нематеријалну имовину остаће разочарани. Делује да је основни проблем то што у књизи нема детаљније анализе нематеријалне имовине и норми које уређују њену заштиту и употребу. Самим тим, и анализа економских последица улагања у ту имовину тешко да може бити боља – *Ex nihilo nihil fit*.